

wartości złota do srebra jak 1:15. Dopiero Giesecke⁶⁵ zestawiał wspomniane oznaczenie wartości z asami semilibralnymi, korygując w następstwie relację do postaci jak 1:9.

Z kolei pierwsze próby powiązania staterów z półkwadrygatami wypada uznać za chybione⁶⁶. Odmienne niżeli poprzednicy podszedł do tego zagadnienia Mattingly⁶⁷; wychodząc bowiem z zasad greckiej metrologii monetarnej przyjął mianowicie równo-wartość jednego statera i 12 kwadrygatów. Nadto uznał, że stater o marce XXX został wybity po wprowadzeniu w życie reformy semilibralnej. Zbliżone doń stanowisko zajęli Thomsen⁶⁸ i Crawford, odnosząc je jednak do wszystkich trzech kategorii nominałów ze sceną przysięgi. Thomsen przesunął ponadto ich emisję na 216 rok p.n.e., wiążąc dodatkowo z reformą kwadrantalną, lecz pozostaje to w wyraźnej sprzeczności ze wspomnianym kilkakrotnie przekazem Pliniusza Starszego⁶⁹.

W nawiązaniu do tezy Mommsena, Thomsen zwraca uwagę, iż jedynie stater o wadze czterech scrupuli został wyróżniony marką XXX, zaś na awersach pozostałych nominałów brak jakiegokolwiek oznaczenia. Uzasadnione w związku z tym wydaje się przypuszczenie, iż monety o wadze sześciu i trzech scrupuli nie opatrzone symbolami wartości mogły zostać wypuszczone już w 218 roku p.n.e., podczas gdy nominał z marką XXX pojawiłby się w obiegu monetarnym dopiero po wprowadzeniu reformy semilibralnej. Przyjmując zatem ostatecznie zależność nominałową dla tego okresu w postaci 1 stater = 12 kwadrygatów, Giesecke⁷⁰ wyznaczył poziom wymiany złota i srebra jak 1:10, zaś Mattingly⁷¹, uwzględniając, zgodnie z przyjętą przez siebie chronologią, zredukowaną wagę denara uzyskał proporcję jak 1:12.

Zgodnie z ustaleniami Crawforda reforma semilibralna nie zmieniła dotychczasowej relacji złota do srebra i srebra do miedzi. W tym wypadku swoje potwierdzenie znalazła wcześniej sformułowana teza R. Thomsena o stabilności poziomu wymiany w początkowym etapie drugiej wojny punickiej. Istnieją pewne podstawy, aby twierdzić, że jeszcze w połowie III wieku p.n.e. obowiązywała na rynku kruszcowym relacja wymiany złota i srebra zbliżona do późniejszej, bo pochodzącej z końca III wieku p.n.e.

Jak pokazują dane numizmatyczne kwadrygat po wprowadzeniu reformy semilibralnej ważył około pięciu scrupuli. Biorąc zatem pod uwagę sugestie Crawforda i mając do dyspozycji informacje na temat wysokości relacji złota do srebra na pozostałym obszarze

⁶⁵ Id., *Italia Numismatica*, s. 241. Zob. również R. Thomsen, *ERC I*, s. 303 n.

⁶⁶ Por. F. Lenormant, *op. cit.*, s. 164.

⁶⁷ H. Mattingly, *First Age...*, s. 34; id., *RCET*, s. 14.

⁶⁸ R. Thomsen, *ERC II*, s. 301–303.

⁶⁹ M.H. Crawford, *RRC I*, s. 34 n. Por. R. Thomsen, *ERC II*, s. 285. H. Mattingly, *RCET*, s. 24 podaje 217 albo 218 rok p.n.e. Podobnie M.H. Crawford, *RRC*, s. 44; H. Zehnacker, *op. cit.*, s. 312. W innym miejscu (*RRC I*, s. 103 n.) M.H. Crawford bez głębszego uzasadnienia datuje emisję złotych monet na okres wcześniejszy to znaczy około roku 225 p.n.e. Z kolei H. Mattingly, *The Roman Imperial Coinage*, London 1923, vol. I, s. 25 przychyliła się raczej do roku 218 p.n.e.

⁷⁰ W. Giesecke, *Italia Numismatica...*, s. 197.

⁷¹ H. Mattingly, *Little Talents...*, s. 16 n. Podobnie M. Bahrfeldt, *RIN*, 1900, s. 72; *ESAR I*, s. 78.